

**Οι τρεις πυλώνες της πολιτικής σκέψης
του Νικολάου Δημητρακόπουλου
(όπως αποκαλύπτονται στις αγορεύσεις του στη Βουλή
κατά την περίοδο 1913-1914)**

*Κυρίες και Κύριοι
Αγαπητές και αγαπητοί φίλοι*

**I
Εισαγωγή**

Στα επόμενα είκοσι λεπτά θα επιχειρήσω να σας καταστήσω κοινωνούς με τη σκέψη του μεγάλου τιμωμένου της σημερινής μας συνάντησης. Διαβάζοντας τις αγορεύσεις του στη Βουλή κατά την περίοδο 1913-1914, εντόπισα αυτά που καταδεικνύουν, όπως πιστεύω, όχι μόνο πόσο σπουδαίος πολιτικός άνδρας υπήρξε το τέκνο του ένδοξου αυτού τόπου αλλά και πόσο εντυπωσιακά σύγχρονη, επίκαιρη, πόσο κατευθυντήρια για μας σήμερα παραμένει η σκέψη του. Την συμπεριλαμβάνω για να σας την παρουσιάσω σε τρεις ενότητες: το κοινοβουλευτικό πολίτευμα, τη δημοσιονομική πειθαρχία και το κράτος δικαίου. Για καθεμιά από αυτές τις τρεις ενότητες έχω επιλέξει σε τέσσερις υποενότητες να σας μεταφέρω, με κάθε δυνατή συντομία, μικρά αποσπάσματα από ομιλίες του. Είναι φόρος τιμής στον Νικόλαο Δημητρακόπουλο με την πάντα ζωντανή παρουσία του εδώ.

Και πρώτα από όλα στην εισαγωγή, δύο αποσπάσματα που μας οδηγούν ευθέως στον πυρήνα της πολιτικής του σκέψης, στα ιδανικά του. Γιατί μάχεται. Βρισκόμαστε στο 1914, έχει διατελέσει Υπουργός του Ελευθερίου Βενιζέλου, η επανάσταση του 1909 έχει ολοκληρωθεί, το Σύνταγμα του 1911 ισχύει. Ο Δημητρακόπουλος εξηγεί:

«Υπό την πνοήν μιας λαϊκής εξεγέρσεως, η οποία εστράφη όχι κατά προσώπων αλλά κατά πολιτικών μεθόδων του παρελθόντος, επιζητήθηκε η συντριβή των προσωπικών κομμάτων, η αποτροπή της επεμβάσεως τούτων εις την διοίκησιν και εις την δικαιοσύνην, η αναστήλωσις του κύρους των νόμων, η προσήκουσα διαρρυθμισις και η λελογισμένη διαχείρισις των δημόσιων πόρων, η κατάπαυσις των δημοσίων παροχών εις προσωπικάς ευνοίας και προς πολιτικήν κερδοσκοπίαν. Και υπό την πνοήν αυτήν της λαϊκής εξεγέρσεως εθεμελιώθη το νέον Σύνταγμα» (σελ. 208).¹

¹ Εγένετο κατά την συνεδρίαν της 16 Δεκεμβρίου 1914 συζητουμένου του προϋπολογισμού του Κράτους. Εδημοσιεύθη ήδη εκ των εστενογραφημένων πρακτικών εις τας εφημερίδας «Εσπερινήν» και «Πρωϊνήν» της 21 - 23 Δεκεμβρίου 1914, εξεδόθη δε και εις ίδιον τεύχος.

Και συνεχίζει:

«Το σπουδαιότερον αγαθόν, κύριοι, ο πολυτιμότερος καρπός της πολιτικής εξεγέρσεως του Αυγούστου 1909 υπήρξε η τόνωσις του δημοσίου φρονήματος, η μεταβολή της πολιτικής συνειδήσεως του ελληνικού λαού, και η πάντοθεν παρατηρούμενη κατεύθυνσις αυτού, ή πάντοθεν παρατηρούμενη επίμονος αυτού εκδήλωσις εις την διάπλασιν νέου πολιτικού βίου· εις την απαλλαγήν του πολιτικού μας βίου από όλων εκείνων των παραλόγων ή παρανόμων αξιώσεων, αξιώσεων ουχί ασυνήθων εις κοινοβουλευτικά πολιτεύματα, αξιώσεων όμως αι οποία φθείρουν τον βίον, μαραΐνουν τον ζήλον και κάμπτουσι πολλάκις την δημιουργόν δράσιν των πολιτικών ανδρών εκάστης χώρας» (σελ. 203).¹

Όμως, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ο Δημητρακόπουλος δεν επικαλείται τις αρχές της εξέγερσης του 1909 για να θεμελιώσει την κριτική που διατυπώνει στην Κυβέρνηση. Δεν εμφανίζεται ο Δημητρακόπουλος ως η φωνή μιας εξωνομικής εξέγερσης. Εμφανίζεται ως η συνείδηση της κοινοβουλευτικής κανονικότητας αυτής της κανονικότητας που είχε ακριβώς ως στόχο να επαναφέρει στην πολιτική ζωή της Ελλάδας η εξέγερση του 1909.

II

Το κοινοβουλευτικό πολίτευμα

Στις τρεις ενότητες της πολιτικής σκέψης του Νικολάου Δημητρακόπουλου, εντοπίζουμε πρώτα το κοινοβουλευτικό πολίτευμα, το αληθές, το γνήσιο. Τέσσερα σημεία αξίζει να αναφερθούν.

1^ο

Η σαφής διάκριση των λειτουργιών, Κυβέρνησης και Βουλής. Τι λέει σχετικώς;

«Εγώ δεν γνωρίζω Κυβέρνησιν και Αντιπολίτευσιν, αλλά Κυβέρνησιν και Βουλήν και εξ άλλου πλειοψηφίαν και μειοψηφίαν, υπό άλλην έποψιν, την έποψιν της εμπιστοσύνης προς την Κυβέρνησιν. Αλλά δεν ομιλώ ήδη από της τελευταίας απόψεως, τσούτω μάλλον καθ' όσον είμαι εκ των ψηφίζόντων υπέρ της Κυβερνήσεως. Αλλά τονίζω την άποψιν την κοινοβουλευτικήν εν γένει, ουχί την συμπολιτευτικήν ή την αντιπολιτευτικήν» (σελ. 40).²

² Η αγόρευσις αὐτὴ ἐγένετο κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 13 Νοεμβρίου 1913, συζητουμένου εἰς δευτέραν ἀνάγνωσιν τοῦ «περὶ κυρώσεως τῆς συνθήκης» νομοσχεδίου. Περιέχει δε καὶ ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀγόρευσιν τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Ἐλευθ. Βενιζέλου, ἀπαντήσαντος εἰς τὴν πρώτην ἀγόρευσιν τοῦ κ. Νικ. Δημητρακοπούλου, Πρβλ. «Ἐφημ. Συζητ.» ΙΘ', β', σ. 71 κ. έ.

Εξηγεί δηλαδή ότι ο ίδιος, αν και στη συμπολίτευση, αισθάνεται πάνω από όλα ως βουλευτής, μέλος της νομοθετικής λειτουργίας. Ό,τι λέγει πρέπει υπό την οπτική αυτή να γίνονται αντιληπτά. Ως βουλευτής έχει ευθύνη να ενεργεί ως βουλευτής πράττων ό,τι προσήκει στη Βουλή να πράττει έναντι της Κυβερνήσεως, δηλαδή να την ελέγχει. Και όχι να την στηρίζει τυφλά ως μέλος της συμπολίτευσης.

Η κριτική του είναι οξεία. Ιδού πως εκφράζεται:

«Καθ' όλην την διάρκεια του πολέμου η Βουλή είχε θέαμα πλήρους ανυπαρξίας. Τα νομοθετικά καθήκοντα ήσκει η Κυβέρνησις, είτε επείγοντα ήσαν είτε μη. Και όταν συνεκαλείτο προς συνεδρίασιν η Βουλή, δεν παρίστα όψιν σώματος νομοθετικού ή πολιτικού συνεδριάζοντος. Άχρους, άπνους, άνευρος, άζωος, ενέπνευσεν εις τους πολλούς την πεποίθησιν ότι δεν είχε συναίσθησιν των δικαιωμάτων αυτής, ή ότι δεν είχε το θάρρος να αντιλέξει, διατελούσα κατάπληκτος από την δημοτικότητα του πρωθυπουργού» (σελ. 41).²

2^{ον}

Συνέχεια του πρώτου σημείου είναι το δεύτερο. Αναφερθήκαμε ήδη. Αφορά τον έλεγχο της Κυβέρνησης από τη Βουλή.

«Το να λέγει τις, εξηγεί ο Δημητρακόπουλος, ότι επειδή έχω εμπιστοσύνην είναι περιττόν να μοι δίδης λόγον, κάμε ό,τι θέλεις, περιττόν να σε επιβλέπω, να σε επιτηρώ, τούτο δεν είνε έκφρασις πολιτικής εμπιστοσύνης, είνε αναίρεσις του ιδίου εγώ [της Βουλής], αναίρεσις της πολιτικής εντολής, παραφθορά του πολιτεύματος» (σελ. 40).²

Για να είναι όμως εύρωστος ο έλεγχος και ουσιαστική η κριτική πρέπει κατά τον Δημητρακόπουλο να οδηγεί κάπου. Όπως εξηγεί:

«Δεν είνε η Βουλή Ακαδημία, να προβαίνει εις την συζήτησιν και να λύει τα ζητήματα, άνευ αποτελέσματος. Δεν είνε η Βουλή Σύλλογος, να γίνονται διαλέξεις, άνευ αμέσου πολιτικού αποτελέσματος. Η Βουλή είνε σώμα πολιτικόν, και αι ασχολίαι αυτής συνδέονται αναποσπάστως προς ψήφον του σώματος σχετικήν με αποτελέσματα πολιτικά. Δεν είνε δυνατόν να προκαλώνται συζητήσεις, χωρίς να έχωσι πολιτικόν αποτέλεσμα, πολιτικήν κατεύθυνσιν» (σελ. 39).³

³ Η αγόρευσις αυτή εγένετο κατά την συνεδρίαν της 13 Νοεμβρίου 1913, συζητουμένου εις δευτέραν ανάγνωσιν του «περί κυρώσεως της συνθήκης» νομοσχεδίου. Περιέχει δε και απάντησιν εις την αγόρευσιν του πρωθυπουργού κ. Ελευθ. Βενιζέλου, απαντήσαντος εις την πρώτην αγόρευσιν του κ. Νικ. Δημητρακοπούλου, πρβλ. «Εφημ. Συζητ.» ΙΘ', β', σ. 71 κ. έ.

Γιατί τα λέει αυτά; Γιατί στη συγκεκριμένη περίπτωση ενώπιον της Βουλής έρχεται προς ψήφιση μια διεθνής συμφωνία, που διπλασιάζει την έκταση της Ελλάδος, αλλά που εγκαταλείπει τη Θράκη στους Βούλγαρους. Η νομική ευφύια του Δημητρακόπουλου τον οδηγεί να διακρίνει τα ζητήματα. Ας ψηφίσουμε τη συμφωνία, αλλά ας αναζητήσουμε διακριτικά την πολιτική ευθύνη της Κυβέρνησης ως προς το περιεχόμενο αυτής. Όπως λέγει:

«η μεν πολιτική ευθύνη είναι ζήτημα το οποίον θ' απολήξη εις ψήφον με πολιτικός συνεπείας, η δ' άλλη επί της συνθήκης συζήτησις δεν δύναται να διαιρέση τας γνώμας και κατ' ανάγκην πρέπει να ψηφισθή, τότε φθάνομεν εις το συμπέρασμα ότι είναι διηρημένα τα ζητήματα και δεν δύνανται να συγχωνευθώσιν» (σελ. 14).⁴

3^{ον}

Κι εδώ ένα τρίτο σημείο που πρέπει απαραίτητως να αναδειχθεί. Η επιδέξια χρήση από τον Νικόλαο Δημητρακόπουλο της αρχής της αναλογικότητας. Ναι αυτής της τόσο σύγχρονης αρχής που κατακλύζει σήμερα τη νομική μας σκέψη. Την χρησιμοποιεί ως εργαλείο για την άσκηση του κοινοβουλευτικού του ελέγχου. Ιδού πως εκφράζεται:

«Δεν έχει καμμίαν αξίαν αν εδιπλασιάσθη η Ελλάς» (σελ. 26).³

«Θα εξετασθή αν εκείνα τα οποία ελάβομεν, τα ελάβομεν αντί των προσενεχθεισών θυσιών, ή μήπως αι θυσίαι εις χρήμα και αίμα του ελληνικού λαού είνε πολλαπλάσιαι, είναι δυσανάλογοι εκείνων, τα οποία ελάβομεν» (σελ. 26).³

«Έλαβον χώραν άρα γε σφάλματα της Κυβερνήσεως και σφάλματα σπουδαία, υπήρξεν ανεπάρκεια σοβαρά, εκ της οποίας επήλθ[αν οι απώλειες];» (σελ. 26).³

Και αφού διαπιστώνει ότι δεν εγκαταλείφθηκε μόνον η Θράκη στους Βούλγαρους αλλά και όλος ο ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης και της Μικράς Ασίας στους Τούρκους καταλήγει:

«Τα πολιτικά αποτελέσματα δεν είναι αντάξια των στρατιωτικών αγώνων, (...) δεν είναι αντάξια των θυσιών του Κράτους και του έθνους ολοκλήρου» (σελ. 20).⁴

⁴ Κατά την συνεδρίασιν της 9 Νοεμβρίου 1913 επί της αρχής του νομοσχεδίου «περί κυρώσεως της μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας συμβάσεως περί ειρήνης της 1)14 Νοεμβρίου 1913» πρώτος έλαβε τον λόγον ο κ. Ν. Δημητρακόπουλος. Την αγόρευσίν του, δημοσιευθείσαν και εις την εφημερίδα «Σκρίπ» της επομένης, λαμβάνομεν εκ των εστενογραφημένων πρακτικών («Εφημ. Συζητ.», ΙΘ' β' σελ. 13 κ.έ.).

4^{ον}

Και το τέταρτο σημείο, το σχετικό με τον Κοινοβουλευτισμό, η ευπρέπεια του λόγου που διατυπώνεται στη Βουλή. Η θεωρία του περί ευπρέπειας του λόγου στη Βουλή της υψηλής αντίληψής του για το Σώμα και την κοινοβουλευτική διαδικασία.

«Χθες η αίθουσα αύτη παρουσίασε θέαμα πρωτοφανές, δύναμαι να είπω, εις τα κοινοβουλευτικά χρονικά των άλλων κρατών, αλλά και του ιδικού μας. Εννοώ την σφοδράν έριδα μεταξύ του κ. πρωθυπουργού και του τέως υπουργού των Ναυτικών» (σελ. 28).³

«Δεν είχαν παρέλθει ολίγα δευτερόλεπτα αφ' ης ωμίλει ο κ. πρωθυπουργός περί πολιτικής ευκοσμίας, και ανεπήδησαν εξαίφνης φράσεις και λέξεις, εις τας οποίας ήνθον τα επίθετα του «ψεύστου», του «συκοφάντου», του «μη έχοντος ουδεμίαν σχέσηιν προς την κοινωνικήν και πολιτικήν ευπρέπειαν». Και ο κ. τέως υπουργός, αμυνόμενος αποδίδει εις τον κ. πρωθυπουργόν τας φράσεις, τον τίτλον του ψεύστου, συνοδευών ταύτας διά φωνής ισχυράς και εντόνου και τείνων την χείρα, ήτις, εάν ήτο μακροτέρα, θα έπληττεν ίσως τον κ. πρωθυπουργόν» (σελ. 29).³

Τις ανταλλαγές ύβρεων όπως τις αποκαλεί μεταξύ Πρωθυπουργού και ενός Βουλευτή δεν τις θεωρεί υπόθεση των δύο αυτών προσώπων. Από τη συμπεριφορά τους, εκτιμά ο Δημητρακόπουλος, πλήττεται το Σώμα.

«Δεν ενδιαφέρει βεβαίως την Βουλήν το ζήτημα το αφορών τον ένα τον άλλον, αι σχέσεις του ενός προς τον έτερον· ενδιαφέρει όμως το ζήτημα των σχέσεων αμφοτέρων προς την Βουλήν. Και δεν δύναμαι ή να χαρακτηρίσω ως ανευλάβειαν την τακτικήν, η οποία αν επικρατήση θα καταστήση αδύνατον την λειτουργίαν της Βουλής, αδύνατον την προσήκουσαν εκτέλεσιν των έργων της» (σελ. 29).³

Χαρακτηριστικό δε, είναι ότι ο τιμώμενος δεν καταμαρτυρεί την ίδια ευθύνη για τον εκτροχιασμό στον βουλευτή με αυτήν που αποδίδει στον Πρωθυπουργό. Η ευθύνη του τελευταίου είναι εντονότερη, γι' αυτό και η κριτική που του ασκεί ο Νικόλαος Δημητρακόπουλος πολύ αυστηρότερη.

«Δεν εύρε τρόπον άλλον να εκφράση τας ιδέας του ο κ. πρωθυπουργός και ενόμισεν, ότι ηδύνατο να φέρη τα απορρίμματα κέντρου ξένου προς την αίθουσαν ταύτην, ίνα μεταχειρισθή ως πολεμικήν εναντίον ενός βουλευτού» (σελ. 30).³

III

Η δημοσιονομική πειθαρχία

Ας εισέλθουμε τώρα στη δεύτερη ενότητα της παρουσίασης της πολιτικής σκέψης του Αρκάδα πολιτικού, τη δημοσιονομική πειθαρχία. Τηρούμε κι εδώ τον κανόνα να παρουσιάσουμε τις σχετικές αναπτύξεις σε τέσσερα σημεία. Όμως επιτρέψτε μου μια εισαγωγική επισήμανση. Εδώ, στο μάλλον τεχνικού χαρακτήρα πεδίο, στη δημοσιονομική πειθαρχία, αποκαλύπτεται, όπως ελπίζω ότι θα συμφωνήσετε μαζί μου, το εύρος και το βάθος της γενικής παιδείας του Νικολάου Δημητρακόπουλου, η επικαιρότητα της σκέψης του.

1^{ον}

Τί μας λέγει κατ' αρχήν ο τιμώμενος;

«πώς θα χαρακτηρισθή η τακτική κυβερνήτου ελαττούντος τους εμμέσους φόρους, καυχωμένου επί τούτω, και συγχρόνως φέροντος ενώπιον της Βουλής έλλειμμα ακάλυπτον, απέναντι του οποίου ουδέν απολύτως προτείνει;» (σελ 169).⁴

Απαιτεί λοιπόν ο Νικόλαος Δημητρακόπουλος από την Κυβέρνηση ορθούς υπολογισμούς.

«Δεν είναι δυνατόν ποτέ Κυβέρνησις κοινοβουλευτική να εμφανισθή ενώπιον της Βουλής απέναντι τοιαύτης καταστάσεως και να αρκεσθή λέγουσα «είμαι αισιόδοξος» (σελ. 182).⁴

Απαιτεί χάραξη σαφούς, ρεαλιστικής φορολογικής πολιτικής.

«Η κυβέρνησις δεν έχει μορφωμένας γνώμας περί των σημαντικωτάτων δημοσιονομικών ζητημάτων» (σελ. 167).⁵

Και απαιτεί ως βάση της πολιτικής στην οικονομική διαχείριση την οικονομία.

«αι οικονομίαι αποτελούσιν το κυριότερον άρθρον του δημοσιονομικού πιστεύω» (σελ. 168).⁶

⁵ Εγένετο κατά την συνεδρίαν της 16 Δεκεμβρίου 1914 συζητουμένου του προϋπολογισμού του Κράτους. Εδημοσιεύθη ήδη εκ των εστενογραφημένων πρακτικών εις τας εφημερίδας «Εσπερινήν» και «Πρωινήν» της 21 - 23 Δεκεμβρίου 1914, εξεδόθη δε και εις ίδιον τεύχος.

⁶ Αγόρευσις γενομένη κατά την συνεδρίαν της 24 Νοεμβρίου 1914, συζητουμένου του νομοσχεδίου «περί ιδρύσεως Γεωργικής Τραπέζης Μακεδονίας και Ηπείρου». Εδημοσιεύθη ήδη εκ των εστενογραφημένων πρακτικών εις τας εφημερίδας των Αθηνών «Εσπερινήν» και Πρωινήν» της 23 - 31 Νοεμβρίου 1914.

Γι' αυτό κατακρίνει την Κυβέρνηση, που επαίρεται για τις φορολογικές απαλλαγές χωρίς να εξηγεί πως θα καλύψει το έλλειμμα που θα προκύψει από αυτές.

«Ο κυβερνήτης έχει ανάγκας εσόδων διά να ανταποκριθή εις τα έξοδα· έχει ανάγκην προϋπο-λογισμού ισοβαρούς, ισοσκελούς. Αν δυνηθή να επιτύχη τούτο και συγχρόνως δυνηθή να έχη δασμολογικάς ελαττώσεις, η καύχησις ως διετυπώθη είναι δικαία» (σελ. 168).⁶

2^{ον}

Το δεύτερο σημείο αφορά την έμφαση που δίνει ο Δημητρακόπουλος στον λαϊκισμό και τις σπατάλες που αυτός συνεπάγεται. Θέτει ως βάση των συλλογισμών του μια θεμελιώδη αρχή για το κοινοβουλευτικό πολίτευμα.

«Εις Κράτος κοινοβουλευτικόν δεν είναι ορθόν να εισάγονται θεσμοί περιποιούντες εις τας εκάστοτε Κυβερνήσεις μέσα πλούσια εις πολιτικάς επιδράσεις».

Και δίνει συγκεκριμένο παράδειγμα: την ίδρυση μιας κρατικής αγροτικής τράπεζας, στελεχωμένης με κρατικούς υπαλλήλους που θα χορηγεί δάνεια η ίδια απ' ευθείας σε αγρότες.

«Αυτό το ίδρυμα, ως ίδρυμα του Κράτους, ως Τράπεζα του Κράτους, τίνα θα έχη αποστολήν; Θα δανείζη, κατά το νομοσχέδιον, απ' ευθείας τους γεωργικούς πληθυσμούς, είτε παρέχουσα ενυπόθηκα δάνεια, είτε παρέχουσα δάνεια επί ενεχύρω γεωργικών προϊόντων ή άλλων γεωργικών πραγμάτων, είτε επί προσωπική πίστει» (σελ. 237).⁶

«Δημιουργείται μία νέα πηγή διορισμών υπαλλήλων ακένωτος πηγή παροχής μισθών» (σελ. 240).⁶

«Δεν είναι δυνατόν ο ζων εν κοινοβουλευτικώ πολιτεύματι να πεισθή ότι είναι δυνατόν εις [ένας] οργανισμός κείμενος εις χείρας της Κυβερνήσεως, να παραμείνη ξένος προς πολιτικούς επηρεασμούς» (σελ. 239).⁶

Επιμένει δε ως προς τους δημοσίους υπαλλήλους εν γένει.

«υπό το πρόσχημα του διπλασιασμού της Ελλάδος πολλαπλασιάζονται οι υπάλληλοι κατά εκατοντάδας και χιλιάδας· διορίζονται τακτικοί, έκτακτοι, προσωρινοί, υπό ποικίλους τίτλους και μισθούς» (σελ. 194).⁵

Όμως εδώ εμβαθύνει. Κρούει τον κώδωνα του κινδύνου βλέποντας ότι όλοι στρέφονται από τον πρωτογενή παραγωγικό τομέα, στον δευτερογενή και τριτογενή τα ελευθέρια επαγγέλματα και την υπαλληλία.

«το ζήτημα του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων (...) έχει βαθύτεραν σημασίαν. Ουδαμού παρατηρείται κύριοι τοιαύτη συρροή, τοιούτος πλεονασμός, τοιαύτη καταπληκτική δυσαναλογία μεταξύ ελευθερίων επαγγελματίων εις τα οποία κατατάσσεται και η δημοσία υπαλληλία εν αντιθέσει προς τα παραγωγικά τοιαύτα. Το φαινόμενον είναι μεγάλως ανησυχητικό (...) και (...) επιβάλλεται μέριμνα εις την πολιτείαν προς πάσαν δυνατήν εκ ταύτης ρύθμισιν της καταστάσεως» (σελ. 196).⁵

3^{ον}

Στο τρίτο σημείο της ανάπτυξης, αποκαλύπτεται η πολιτική φιλοσοφία του Νικολάου Δημητρακόπουλου για τον ρόλο του Κράτους στην οικονομία. Συζητείται στη Βουλή νόμος που θα δίνει στην Κυβέρνηση την εξουσία να διορίζει και αντικαθιστά κατ' απόλυτη διακριτική ευχέρεια τα μέλη του διοικητικού Συμβουλίου της Εθνικής Τράπεζας, μιας ιδιωτικής τράπεζας που της έχει όμως παραχωρηθεί από το Κράτος το προνόμιο να εκδίδει χαρτονομίσματα υποχρεωτικής κυκλοφορίας. Λέγει ο Δημητρακόπουλος:

«διάβημα τοιούτον καθιερούν ανάμιζιν του Κράτους εις την διοίκησιν της Εθνικής Τραπεζής είναι κατά την εμὴν κρίσιν εξαιρετικά [άγαν] επικίνδυνον. Κατά το νομοσχέδιον η Κυβέρνησις θα έχει το δικαίωμα κατά την ιδίαν αυτής θέλησιν να εκλέγη τα πρόσωπα τα αποτελούντα την διοίκησιν της τραπεζής αλλά και να απολύη ταύτα, άπαξ διορισθέντα, οποτεδήποτε ήθελε νομίσει τούτο σύμφορον» (σελ. 133).⁷

Κατακρίνει λοιπόν το νομοσχέδιο.

«η αντίληψις τού να θεωρούν την Εθνικήν Τράπεζαν μόνον και μόνον διότι έχει το εκδοτικόν προνόμιον ως παράρτημα του Ταμείου του Κράτους εις το οποίον δύναται να προσφεύγουν κατά πάσαν στιγμήν και να διαπραγματεύωνται προς την Τράπεζαν ως προς ίδρυμα προσωρισμένον να μεριμνά διά τα συμφέροντα του Κράτους, είναι αντίληψις πλημμελής, είναι αντίληψις νοσηρά, εις την οποίαν οφείλονται πολλάί ζημίαι τας οποίας υπέστη το Κράτος» (σελ. 137).⁷

Και εκφράζει τη βαθιά του επιφυλακτικότητα για την επέμβαση του Κράτους στην Οικονομία.

«έρχεσθε να είπητε, λέγει προς την Κυβέρνηση, ότι το Κράτος αυτό δύναται να γίνη έμπορος, δύναται να γίνη τραπεζίτης, να αναλάβη ένα λεπτότατον πιστωτικόν οργανισμόν, τόσον λεπτόν και πολύπλοκον, ο οποίος πολλάκις

⁷ Αγόρευσις γενομένη κατά την συνεδρίαν της 3 Νοεμβρίου 1914. Εδημοσιεύθη ήδη εκ των εστενογραφημένων πρακτικών εις τας εφημερίδας Αθηνών «Εσπερινήν» και «Πρωϊνήν» της 7 - 8 Νοεμβρίου 1914, εκδοθείσα και εις ίδιον τεύχος.

και εις χείρας ατόμων, εις διανοίας ωπλισμένας με την οξύτητα του ατομικού συμφέροντος απέτυχεν;» (σελ. 241).⁶

4^{ον}

Το τέταρτο σημείο της ανάπτυξης για τη δημοσιονομική πειθαρχία. Η οξυδέρκεια του Νικολάου Δημητρακόπουλου στα δημόσια οικονομικά αποκαλύπτεται επίσης όταν, σε μια αγόρευσή του, μας αναδεικνύει την εξαιρετική σημασία για τη δημοσιονομική διαχείριση των δημοσίων συμβάσεων. Το Κράτος παραχωρεί απ' ευθείας την κατασκευή μιας σιδηροδρομικής γραμμής σε ιδιωτική επιχείρηση. Όλες οι βασικές θεμελιώδεις αρχές του δικαίου των δημοσίων συμβάσεων μας αποκαλύπτονται στην αγόρευση του βουλευτή.

Οι αρχές της ισότητας και του υγιούς ανταγωνισμού.

«ότε η εταιρεία, η οποία έκαμε τας μελέτας δαπάναις του Κράτους, απομένει κατ' ουσίαν μόνη εν τω συναγωνισμώ, διότι πας άλλος αγνοών όσα η διεξαγαγούσα την μελέτην εταιρείαν γνωρίζει, θα αποφύγη βεβαίως να προσέλθη ίνα συναγωνισθή. Ούτω δε ουδένα λόγον έχει ο συναγωνισμός (άλλος βουλευτής "έχει πλεονεκτικήν θέσιν") Όχι πλεονεκτικήν αλλά έχει μονοπωλιακήν» (σελ. 87).⁸

Η αρχή της διαφάνειας.

«Το όριον δε τούτο της προκειμένης συμβάσεως εκανονίσθη εις 12 εκατομ. Αλλά εάν επιχειρήση τις να αναζητήση είτε εις την αιτιολογικήν έκθεσιν είτε εις την προφορικήν ανάπτυξιν την οποίαν εποιήσατο ο κ. υπουργός εισηγούμενος την σύμβασιν εις την Βουλή, τους λόγους εις τους οποίους εστηρίχθη η Κυβέρνησις ίνα προβή εις τον τοιούτον τιμής καθορισμόν· εάν αναζητήσει τα στοιχεία εφ' ων εστηρίχθη αύτη όπως παραχωρήσει αντί 12 εκ. την κατασκευήν εις την εταιρείαν Μπατινιόλ ουδαμώς θ' ανεύρη εν τούτω προβαλλομένους λόγους σπουδαίους και πείθοντας» (σελ. 73).⁸

Η αρχή της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων του Δημοσίου.

«υπογράψατε την σύμβασιν προ της οριστικής χαράξεως» (σελ. 91).⁸

Η αρχή της αναλογικότητας.

⁸ Αγόρευσις γενομένη κατά την συνεδρίαν της 6 Μαρτίου 1914, συζητουμένου του νομοσχεδίου «περί της αγοράς των μετοχών της εταιρείας του ελληνικού σιδηροδρόμου υπό του ελληνικού δημοσίου» (Πρβλ. «Έφημ. Συζ.» ΙΘ' β', σ. 960 κ. έ.)

«Και ερωτάται· είναι ακριβές ότι θα εχρειάζετο έν και πλέον έτος; Ουχί. Αληθές είναι ότι θα εχρειάζεσθε διά την μελέτην και την οριστικήν χάραξιν δύο μόνον μήνας» (σελ. 92).⁸

IV Το κράτος δικαίου

Πως ήταν δυνατόν εκείνη την εποχή που δεν υπήρχε ακόμη ούτε Ευρωπαϊκή Ένωση με το Δικαστήριό της, ούτε Συμβούλιο της Επικρατείας και Ελεγκτικό Συνέδριο με τη σημερινή του μορφή, ένας πολιτικός να συλλάβει, ασκώντας κοινοβουλευτικό έλεγχο όλο αυτό το πλέγμα αρχών για τις δημόσιες συμβάσεις που χρειάστηκαν πολλές δεκαετίες για να αποτυπωθούν σε νομοθετικά κείμενα και στη νομολογία. Ας μη μας ξαφνιάζει. Γιατί στην τρίτη ενότητα της πολιτικής σκέψης του Δημητρακόπουλου, αποκαλύπτεται πόσο σύγχρονός μας είναι ο ίδιος και η σκέψη του.

1^{ον}

Και πρώτα απ' όλα ασκεί έλεγχο της συνταγματικότητας των νομοσχεδίων, πρωτότυπο θεματολογικά αλλά και τολμηρό θα μπορούσε κανείς να πει. Παραχωρείται η ύδρευση πόλεως σε ιδιωτική εταιρεία και η παραχώρηση συνοδεύεται από το προνόμιο χρήσης από την ιδιωτική αυτή εταιρεία γαιών που ανήκουν σε δήμους και κοινότητες.

Ο Νικόλαος Δημητρακόπουλος εγείρει ζήτημα συνταγματικότητας.

«Ερωτάται επομένως ήδη αν η αφαίρεσις αύτη είναι συνταγματικώς δυνατή άνευ αποζημιώσεως. Αν δύναται να ληφθή περιουσία των δήμων και κοινοτήτων τα στοιχεία εκείνα της περιουσίας αυτών (...) και να παραχωρηθώσιν άνευ ουδεμιάς αποζημιώσεως;».

Όταν του αντιτίνεται ότι δεν προστατεύεται ως ιδιοκτησία από το Σύνταγμα η κυριότητα δήμων και κοινοτήτων, ο Δημητρακόπουλος διαφωνεί. Διακρίνει μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας των δήμων και εξηγεί ότι δεν αναφέρεται μόνον στη δημόσια περιουσία.

«Η κυβέρνηση προτείνει να παραχωρηθεί όχι μόνον η δημοσία, αλλά και αυτή η ιδιωτική, και μάλιστα να παραχωρηθεί εις την χρήσιν και εκμετάλλευσιν ιδιωτικής εταιρείας» (σελ. 291).⁹

⁹ Αγόρευσις γενομένη κατά την συνεδρίαν της 5 Μαΐου 1914, συζητουμένου του νομοσχεδίου «περί υδρεύσεως των Αθηνών και του Πειραιώς», δημοσιευθείσα δε εκ των εστενογραφημένων πρακτικών εις την εφημερίδα «Ακρόπολη» της 9 Μαΐου 1914.

Και αξιοποιεί ένα ιστορικής φύσης ερμηνευτικό επιχείρημα για να στηρίξει καλύτερα την άποψή του.

«δεν υπάρχει παράδειγμα κατά το οποίον αφαιρείται η περιουσία κοινοτήτων ή δήμων άνευ αποζημιώσεως» (σελ. 291).⁹

2^{ον}

Ένα δεύτερο σημείο σε σχέση με τις απόψεις του για το κράτος δικαίου, αφορά τη διοικητική δικαιοσύνη. Τα έτη 1913-14 δεν υπήρχαν ούτε διοικητικά δικαστήρια όπως τα γνωρίζουμε σήμερα ούτε Συμβούλιο της Επικρατείας. Ο νομοθέτης τότε θέλησε να εξειδικεύσει το συνταγματικό δικαίωμα του πολίτη να αναφέρεται στις αρχές. Ο Δημητρακόπουλος εντοπίζει τη σχέση της απλής αναφοράς προς τις αρχές με τη δικαστική προσφυγή κατά πράξεων ή παραλείψεων της διοίκησης. Εξηγεί τι συνέβη στη Βυρτεμβέργη και τη Σαξωνία όπου εισήχθη σύστημα διοικητικής δικαιοσύνης.

«Όλοι αι αναφοραί εκείναι διά των οποίων ο πολίτης εμέμφετο τας δημοσίας αρχάς επί πράξει ή παραλείψει προσβαλλούση τα ατομικά αυτού δικαιώματα, όλαι σχεδόν εστράφησαν προς τα διοικητικά δικαστήρια διά της ιδρύσεως τούτων».

Εν συνεχεία αναπτύσσει με εμβρίθεια τη θεωρία του περί εννόμου συμφέροντος του αναφερομένου προς τις αρχές, θεωρώντας αναγκαίο, προς αποφυγή κατακλυσμού των αρχών από αναφορές, όπως οριοθετηθεί το νέο δικαίωμα.

«Πρέπει εν πρώτοις ο αναφερόμενος (...) να υποβάλη περίπτωσιν, καθ' ην προσεβλήθη κεκτημένον αυτού δικαίωμα, δεόμενον ανορθώσεως;» (σελ. 278).¹⁰

Και διακρίνει με διορατικότητα την προσβολή κεκτημένου δικαιώματος από το πλήγμα σε απλό συμφέρον.

«Αλλά πέραν αυτού εκτείνεται ο κύκλος της προσβολής ωρισμένων συμφερόντων» (σελ. 279).¹⁰

3^{ον}

Η διορατικότητα του τιμωμένου εκδηλώνεται και στην τρίτη πτυχή της σκέψης του για το κράτος δικαίου, όταν αναφέρεται στους μισθούς των

¹⁰ Αγόρευσις γενομένη κατά την συνεδρίαν της 11 Δεκεμβρίου 1913, κατά την συζήτησιν του νομοσχεδίου «περί της εις απάντησιν υποχρεώσεως των δημοσίων αρχών, επί των υποβαλλομένων αταίς αναφορών», Πρβλ. «Εφημ. Των Συζητ.» ἸΘ' β' σ. 351 κ. έ.

δικαστών. Διακριτικά υποδεικνύει τη σημασία όπως το ύψος των αποδοχών τους είναι ανάλογο των ευθυνών τους.

«Κατά την ημετέραν αντίληψιν, δαπάναι αι οποίαι θεωρούνται αναγκαίαι διά την ταχείαν, την απρόσκοπτον, την ορθήν απονομήν της δικαιοσύνης, είναι δαπάναι τοιαύτης επιβολής, είναι δαπάναι τοσούτον επιτακτικά και τοσούτον απαραίτητα, ώστε και αν δεν ευρισκόμεθα (...) εις ευχέριαν προς κάλυψιν αυτών, πάντως έχομεν υποχρέωσιν να εξεύρωμεν μέσον προς κάλυψιν αυτών» (σελ. 56).¹¹

Εξηγεί στη συνέχεια γιατί είναι καίρια η έγκαιρη απονομή της δικαιοσύνης. Κατά τη γνώμη του πρέπει να εμπεδωθεί στην κοινωνία, ως σύμφυτο με την ύπαρξή της, η λογοδοσία εκάστου και η ευθύνη του.

«έκαστος υποχρεούται να φέρη τας συνεπείας των πράξεων αυτού και να αποκαθιστά τας ζημίας, τας οποίας αυτός εκ δόλου ή βαρείας και αδικαιολογήτου αμελείας επήνεγκε» (σελ. 64).¹¹

Περαιτέρω δε προβάλλει μια εξαιρετικά σύγχρονη για μας ιδέα της σύνδεσης μεταξύ απονομής της δικαιοσύνης και οικονομικών του Κράτους. Αναφερόμενος στα μέτρα βελτίωσης της ταχύτητας στην απονομή της δικαιοσύνης εξηγεί:

«τα μέτρα ταύτα τείνοντα εις την αναδιοργάνωσιν της δικαιοσύνης της χώρας δύνανται να θεωρηθώσιν ως μέτρα οικονομικά (...) Ουδεμία απόπειρα προς αναδιοργάνωσιν των οικονομικών της χώρας θα παρείχε σπουδαίας ελπίδας επιτυχίας, ουδεμία, οιαδήποτε μεταρρυθμίσεις φορολογική θα ήτο αδύνατον να υποσχεθή ανάρρωσιν των οικονομικών του Κράτους άνευ της απαραίτητου αναδιοργανώσεως της δικαιοσύνης της χώρας εις εφαρμογήν ορθήν των νόμων αλλά και εις λειτουργίαν πρωτίστως ταχείαν» (σελ. 68).¹¹

4^{ον}

Ας μου επιτραπεί εδώ στο τέταρτο σημείο των αναπτύξεων για το Κράτος δικαίου στη σκέψη του τιμωμένου, να αναφερθώ και στο Ελεγκτικό Συνέδριο. Ο Δημητρακόπουλος διαπιστώνει:

«δύο έτη παρήλθον και οι λογαριασμοί των δημοσίων υπολόγων των νέων χωρών δεν εστάλησαν εις το Ελεγκτικόν Συνέδριον· τουναντίον μάλιστα

¹¹ Αγόρευσις γενομένη κατά την συνεδρίαν της 8 Νοεμβρίου 1911 κατά την συζήτησιν των νομοσχεδίων «περί αυξήσεως του μισθού των δικαστικών υπαλλήλων», όπερ ως υπουργός επί της Δικαιοσύνης εισήγαγε και υποστήριξε ο κ. Ν. Δημητρακόπουλος (Πρβλ. «Εφημ. Συζ.» της Β' Αναθεωρητικής Βουλής σ. 588 κ. έ.)

υπεβλήθη ημίν νομοσχέδιον, διά του οποίου κατηργείτο ο έλεγχος των δημοσίων υπολόγων και εκλείετο ούτως η θύρα και της Βουλής και του Ελεγκτικού Συνεδρίου εις πάντα έλεγχον» (σελ. 211).⁵

Και στη συνέχεια με μια αναφορά, που θα μου επιτρέψετε να την παραθέσω, εξαίρει τον ρόλο και την ανεξαρτησία του Θεσμού.

«Πώς είναι δυνατόν να διανοηθή τις, ότι η διαχείρισις δημοσίων χρημάτων δύναται να γίνη παρά υπευθύνων οργάνων, παρά διοικητικών οργάνων, και να ασκήση αυτή η εκτελεστική εξουσία, αυτή η Κυβέρνησις διά των οργάνων της, να ενεργήση καθήκοντα Ελεγκτικού Συνεδρίου; Είναι ανάγκη τάχα να υπομνήση τις, ότι η ουσία του πολιτεύματος ημών είναι ότι θέλει έλεγχον της Κυβερνήσεως και των οργάνων εν γένει της Κυβερνήσεως εις την διαχείρισιν των δημοσίων χρημάτων έλεγχον, παρά σώματος δικαστικώς οργανωμένου, σώματος εκ μελών ισοβίων και μη εξαρτωμένων από της εκτελεστικής εξουσίας;»

«Και είναι ανάγκη να υπομνήση τις διάταξιν Συνταγματικήν, κατά την οποίαν τα μέλη του Ελεγκτικού Συνεδρίου περιβάλλονται υπό ωρισμένων προσόντων, απολαύουσι της ισοβιότητος και αποτελούσιν ανεξάρτητον δικαστικόν σώμα;»

«Και όταν τοιούτοι είναι οι ασκούντες τον έλεγχον, και όταν τοιαύτα είναι κατ' απαίτησιν του Συντάγματος τα μέλη του Ελεγκτικού Συνεδρίου, τίς είναι εκείνος ο οποίος θα προτείνη εις την Βουλήν να ψηφίση διατάξεις, κατά τας οποίας τα τοιαύτα καθήκοντα θα ασκώσιν αυτά τα όργανα της Κυβερνήσεως, οι Γενικοί Διοικηταί, οι άνευ προσόντων εκλεγόμενοι εκ μέρους της Κυβερνήσεως και παρ' αυτής απολυόμενοι;»

V

Επίλογος

Αυτή λοιπόν ήταν η σκέψη, η πολιτική, του Νικολάου Δημητρακόπουλου όπως μας αποκαλύπτεται στους τρεις πυλώνες της, τους οποίους σας παρουσίασα.

Τι μπορεί να πει κανείς ως συμπέρασμα;

Πρώτον, ότι ο πολιτικός αυτός, ως βουλευτής, είχε μια συγκροτημένη αντίληψη, μια θεωρία, θα μπορούσα να πω, για την άσκηση του κοινοβουλευτικού ελέγχου, για τον ρόλο του ως βουλευτή. Ανεδείκνυε τις θεμελιώδεις αρχές, το εγγενές στο πολίτευμα δέον που διείπε το υπό συζήτηση θέμα, και εντόπιζε τις αποκλίσεις από το δέον αυτό του υπό ψήφιση νομοσχεδίου. Αλλά δεν αρκούσαν στο δέον, δεν του έφθανε η

θεωρία. Έβλεπε και την πραγματικότητα. Γι' αυτό προσπαθούσε να εντοπίσει τις κακές συνέπειες που θα επέφερε το νομοσχέδιο αν γινόταν νόμος του Κράτους. Και πιθανολογούσε τις συνέπειες όχι με αόριστες προφητείες, αλλά παραπέμποντας σε εμπειρίες είτε εθνικές είτε άλλων χωρών. Είχε ακόμα, εκτός από το δέον και τις συνέπειες, και την αρχή της αναλογικότητας ως πολύτιμο εργαλείο των αναλύσεών του.

Και, δεύτερον, ότι αυτός ο πολιτικός δεν ανήκει στην εποχή του, αλλά στη δική μας, ότι πρέπει να τον έχουμε το πρότυπό μας για τον κοινοβουλευτικό έλεγχο σήμερα, για τη δημοσιονομική πειθαρχία και το Κράτος δικαίου. Ότι τέλος δεν άξιζε στη σκέψη του ό,τι επακολούθησε από το 1915 μέχρι το 1974, οι κρίσεις, οι διχασμοί, οι δικτατορίες. Όλα όσα σήμερα μπορούμε να τα βλέπουμε ως παρένθεση, μέχρι που από την αποκατάσταση της δημοκρατίας, το Έθνος μας δύναται ξανά να συνομιλήσει με τον Νικόλαο Δημητρακόπουλο, να καταλάβει επιτέλους τα μηνύματά του και να τα σεβασθεί.